

Prof. dr hab. Barbara Bokus

Warszawa, 05.11. 2020

ORCID: 0000-0002-3048-0055

Wydział Psychologii UW

Katedra Psychologii Poznawczej

i Neurokognitywistyki

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana Mgra Łukasza Konrada Kmiotka

na temat

DWUJĘZYCZNOŚĆ A TOŻSAMOŚĆ DWUKULTUROWA:

AKULTURACJA POLSKICH EMIGRANTÓW W KRAJACH FRANKOFOŃSKICH

I STUDENTÓW FILOLOGII ROMAŃSKIEJ W POLSCE

Rozprawa doktorska Pana Mgra Łukasza Konrada Kmiotka przygotowana została w SWPS Uniwersytecie Humanistycznospołecznym w Warszawie pod kierunkiem Profesora Pawła Boskiego. Podnosi ważne zagadnienie dwujęzyczności i dwukulturowej tożsamości. Autor przyjmuje w rozprawie podejście interdyscyplinarne, uwzględniając z jednej strony dorobek psycholingwistyki i językoznawstwa, z drugiej zaś dorobek psychologii międzykulturowej i innych działów psychologii, a także kulturoznawstwa. W dobie wielokulturowości współczesnego świata i dynamiki zmian od wielokulturowości do międzykulturowości, zagadnienie dwukulturowej tożsamości należy do centralnych problemów, które wymagają pogłębionej refleksji naukowej. Próbkę takiej właśnie refleksji znajdujemy w recenzowanej rozprawie, w której Autor podkreśla znaczenie poznawania kodu kulturowego, ujawniającego się nie tylko werbalnie, ale i w symbolice komunikatów niewerbalnych.

W myśl Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (art. 187) rozprawa doktorska ma spełniać trzy podstawowe kryteria:

-po pierwsze, doktorat powinien potwierdzać ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej;

-po drugie, rozprawa powinna zawierać oryginalne rozwiązanie pewnego problemu naukowego;

-po trzecie, rozprawa powinna również dowodzić, że Kandydat do stopnia naukowego doktora ma umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Wiedza teoretyczna Doktoranta ujawniona w dysertacji

Rozprawa Mgra Łukasza K. Kmiotka obejmuje sześć rozdziałów. W rozdziale I przedstawione zostały rozważania teoretyczne dotyczące mono- i dwujęzyczności w dynamice procesów emigracyjnych. Rozdział II ukazuje tożsamość kulturową w kontekście tożsamości społecznej i jednostkowej. W treści rozdziału III podjęte jest zagadnienie związku wartości z językiem (z kodowaniem wartości w języku). Rozdział IV ukazuje kontekst akulturacji obecny w badaniach nad frankofonią i kulturą francuską. Rozdziały V i VI przedstawiają badania w ramach autorskiego projektu badawczego (pierwszy i drugi etap badań). Już przedstawiona skrótowo struktura pracy oddaje dość dobrze istotę przemyśleń Kandydata do stopnia naukowego doktora i zapowiada przybliżenie Jego wiedzy w zakresie podjętej tematyki badawczej.

Śledząc od lat dokonania psycholingwistyki, dostrzegam i doceniam wysiłek, który podjął Mgr Łukasz K. Kmiotek, by poznać bogatą literaturę przedmiotu. Sięgając np. do prac takich autorów jak Bialystok i Hakuta (1994), Chen, Benet-Martínez i Harris Bond (2008), Ervin (1964), Grosjean (2010, 2015), Hoffman (1989), Ramírez-Esparza i García-Sierra (2014) czy Wierzbicka (1997, 1999) oraz powołując się na dokonania wielu innych badaczy,

Doktorant zgromadził przesłanki do sformułowania pytania badawczego o związek między biegłością językową i kulturową tożsamością. Nabywanie i posługiwanie się językiem (L1, L2) łączy się z przyjmowaniem specyficznych sposobów myślenia, norm zachowania, wyrażania uczuć i emocji. W tak zarysowanym kontekście, wedle Autora rozprawy (s. 13), tożsamość kulturowa jednostki obejmuje komponentę nie tylko aksjologiczną, ale też językową.

Kandydat do stopnia naukowego doktora przedstawił w pracy dość szeroko zjawisko migracji i modele akulturacyjne. Skupił się bardziej szczegółowo na modelu integracji tożsamości, który opisuje, w jakim stopniu osoba postrzega swoją dwukulturową tożsamość jako harmonicznie zintegrowaną albo wewnętrznie skonfliktowaną (Benet-Martínez i Haritatos, 2005; Benet-Martínez, Leu, Lee i Morris, 2002). Wiele uwagi poświęcił modelowi akulturacji autorstwa swojego Promotora – Profesora Pawła Boskiego (Boski, 2009), który od lat akcentuje zależność między sferą języka a wartościami oraz tożsamością na nich zbudowaną.

W tym miejscu skupię się na przedstawionej w pracy analizie literatury psycholingwistycznej w odniesieniu do zagadnienia dwujęzyczności. Doktorant przedstawia dwujęzyczność równoczesną i sekwencyjną, pisze o przyswajaniu drugiego języka przez dzieci do 3. roku życia i nabywaniu drugiego języka w wieku przedszkolnym, szkolnym i w okresie dorosłości. Przybliży typy dwujęzyczności zrównoważonej i pełnej. Ukazuje dwujęzyczność wzbogacającą (immersję) i dwujęzyczność zubożającą (submersję). Przedstawia warunki immersji, czyli inaczej mówiąc ‘zanurzania się’ dziecka z L1 w języku L2 (Genesee): dziecko wynosi z domu znajomość L1, który jest językiem większości i ma wysoki prestiż społeczny; nauczyciele i szkoła podtrzymują ten prestiż; dziecko samo też ceni swój L1; dziecko, szkoła i rodzice są zainteresowani nabyciem przez dziecko umiejętności w L2 (zob. też Kurcz, 2005). Zanurzenie polega na tym (pomysł Penfielda

i Lamberta, McGill University), że pierwsze dwa (trzy) lata nauki odbywają się w L1, następnie przechodzi się do nauki w dwóch językach (jedne przedmioty w L1, inne w L2), przy czym z roku na rok zmienia się język nauczania konkretnego przedmiotu. W rozprawie ukazana jest też arcyciekawa koncepcja Cumminsa, która dotyczy ogólnej sprawności językowej OSJ (*common underlying proficiency*) oraz odrębnych specyficznych sprawności językowych SSJ (*separate underlying proficiency*, Cummins, 1997, 2009). W myśl tej koncepcji submersja polega na tym, że dziecko z niską OSJ poddawane jest oddziaływaniom w nie znanym mu języku L2. Dane z badań pokazują, że w rodzinach imigrantów nastoletnie dzieci z wysokim poziomem L1 lepiej przyswajały L2 i stawały się w pełni dwujęzyczne w przeciwieństwie do młodszego (5–6 r.ż.) rodzeństwa. W rozprawie znakomicie ukazano dwa wymiary funkcjonowania językowego według Cumminsa: (1) silne zaangażowanie/brak zaangażowania procesów poznawczych i (2) zależność/niezależność od kontekstu, bardzo ważne dla dynamiki procesu dwujęzyczności.

Przedstawiając rozważania dotyczące przyswajania języka L1 i L2, Autor rozprawy przyjmuje tezę, że język jest nie tylko naturalnym narzędziem komunikowania, ale także w istotnym stopniu budulcem tożsamości osobowej i grupowej. Zgodnie z teorią Boskiego (2009) język współwystępuje z kulturową sferą symboliczną i wartościami oraz praktykami. Przedstawiony w pracy projekt badawczy dotyczy zjawiska formowania się tożsamości dwukulturowej imigranta rozwijającego swoją identyfikację z kulturą kraju osiedlenia. Doceniam, że w pracy znalazło się też miejsce na przedstawienie badań narracyjnych na temat dynamiki kształtowania się tożsamości, dla przykładu porównanie grup rdzennych i europejskich Kanadyjczyków (Chandler i in., 2003). Badania te pokazały dwie kategorie uzasadnień poczucia ciągłości istotnego dla tożsamości badanych. Wymienia się tu dwie strategie: a/ strategię esencjalistyczną (przyjmowaną przez ok. 80% Kanadyjczyków „europejskich”) – podkreślanie stałych cech, a bagatelizowanie zmian; b/ strategię narracyjną

(przyjmowaną przez ok. 70% rdzennych Kanadyjczyków) – tożsamość jest procesem, jej bazą jest historia osobista, która łączy zdarzenia życiowe w spójną całość; akceptacja zmian.

Autor dysertacji sięga w swojej pracy nie tylko do wiedzy psychologicznej. Penetruje wiele obszarów (bibliografia liczy blisko 470(!) pozycji, głównie obcojęzycznych). W każdym z penetrowanych obszarów (a jest ich więcej niż wymienia sam Autor dysertacji) – psycholingwistyka, językoznawstwo, kulturoznawstwo, psychologia międzykulturowa, psychologia społeczna, psychologia poznawcza – Doktorant potrafi ze znawstwem zakotwiczyć swoje rozważania na temat dwujęzyczności i dwukulturowości.

Czy rozprawa zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego?

W recenzowanej pracy tożsamość jest rozumiana w sensie aksjologicznym i definiowana w kategoriach wartości kulturowych uznawanych przez jednostkę.

Głównym celem rozprawy jest ustalenie empirycznie (czego brakowało dotychczas w literaturze), czy siła identyfikacji z wartościami (charakterystycznymi dla obu kultur lub każdej kultury z osobna – rodzimej i kultury kraju osiedlenia) zależy od poziomu kompetencji dwujęzycznej. Czy mechanizm identyfikowania się z wartościami danej kultury zachodzi w takim samym stopniu u osób biegle władających dwoma językami, jak i u osób mniej kompetentnych w tym zakresie? Czy osoby o niskim poziomie kompetencji dwujęzycznej charakteryzują się tożsamością konfliktową?

Weryfikacja empiryczna powszechnie zakładanej zależności język – wartości kultury to istotne *novum* pracy. Podstawowy problem badawczy (w pierwszym etapie badań) sformułowany został w postaci dwu pytań:

- **Czy wyższemu poziomowi kompetencji w danym języku lub językach towarzyszy silniejsza identyfikacja z wartościami danej kultury czy kultur?**

- Czy kontekst akulturacyjny wpływa na zależność między kompetencjami językowymi (dwujęzyczność) a wartościami i tożsamością na nich opartą? (str. 117)

Żeby odpowiedzieć na te pytania, przeprowadzono trzy badania z udziałem polskich imigrantów we Francji i Belgii, a także jako grupę kontrolną przebadano studentów filologii romańskiej w Polsce (pierwszy etap badania). Zastosowano dwujęzyczne testy kompetencji językowej oraz Kwestionariusz Wartości i Skryptów Kulturowych KWiSK (Boski, 2009).

Dobrze opisano w pracy te narzędzia badawcze. Autorskie testy kompetencji językowej (rozumienie ze słuchu, dwukierunkowe tłumaczenie tekstu) oceniam bardzo wysoko. Zostały dobrze przygotowane w dwu wersjach językowych (polskiej i francuskiej). Ciekawie zaprezentowano też KWiSK składający się dwóch niezależnych części, służących określeniu aspektu ewaluacyjnego wartości (pomiar wartości osobistych) i aspektu lokacyjnego (które wartości postrzegane są jako obowiązujące w danym środowisku – własnym lub obcym).

Warto podkreślić, że projektując badanie Autor postawił sobie za cel wyjście poza pomiar polegający na samoopisie badanych co do ich kompetencji językowej. Chodziło bowiem o zweryfikowanie (także na materiale ilościowym) związku kompetencji językowej (skale psychometryczne) z tożsamością kulturową (opartą na wartościach). Wyniki przeprowadzonych badań częściowo potwierdziły postawione przez Doktoranta hipotezy badawcze. Okazało się, że Polaków w krajach frankofońskich cechuje wysoki stopień zrównoważenia dwujęzyczności, zarówno w obszarze rozumienia ze słuchu, jak i dwukierunkowego tłumaczenia. Wskazuje to na związek między wysokimi kompetencjami językowymi w L1 i L2 (dwujęzyczność) a kontekstem życia na emigracji. Studentów w Polsce cechują niższe wyniki w zakresie rozumienia ze słuchu w języku francuskim. W tej samej grupie umiejętności tłumaczenia z francuskiego na polski były nieco lepsze niż w przeciwnym kierunku.

W odniesieniu do tożsamości kulturowej otrzymano dość zaskakujące wyniki. A mianowicie: wskaźniki polskiej tożsamości kulturowej są wyższe od wskaźników francuskiej tożsamości kulturowej wśród wszystkich zbadanych grup na emigracji. Z kolei wśród studentów filologii romańskiej w Polsce wyższe są wskaźniki tożsamości kulturowej francuskiej nad wskaźnikami tożsamości kulturowej polskiej. Zaobserwowano, jak pisze Autor na stronie 162, silny efekt kontrastu, który – w połączeniu ze zmiennymi językowymi – dał niezwykle ciekawy obraz otrzymanych wyników.

W drugim etapie badania odwołano się do teorii mechanizmu przełączania dwukulturowego (tzw. zwrotnicy kulturowej). Podstawowe pytania badawcze w tej części dysertacji (Eksperyment językowo-tożsamościowy IAT) brzmiały:

- Czy w zależności od warunków torowania (język polski vs francuski) wystąpi mechanizm przełączania w zakresie wartości humanizmu i liberalizmu u studentów romanistyki?

- Czy wyższej kompetencji dwujęzycznej towarzyszy silniejsza tożsamość mieszana?

- Czy integracja tożsamości dwukulturowej wpływa na zależność między kompetencją językową a tożsamością aksjologiczną? (s. 118)

W badaniach z udziałem studentów filologii romańskiej w Polsce zastosowano między innymi Dwujęzyczny Test Utajonych Skojarzeń (*Implicit Attitude Task*, IAT) oraz Skalę Integracji Tożsamości (*Bicultural Identity Integration Scale*, BII). Przeprowadzono dwa pomiary tożsamości kulturowej: jawny i ukryty. Osoby badane przypisano do dwóch warunków eksperymentalnych, z torowaniem językiem polskim i torowaniem językiem francuskim. Ta część badania została znakomicie przemyślana i dobrze świadczy o warsztacie badawczym Doktoranta. Pokazuje, że Doktorant z powodzeniem łączy techniki badawcze z zakresu psychologii społecznej, psychologii poznawczej i psychologii międzykulturowej.

W badaniach założono, że im wyższa jednoczesna znajomość obu języków, tym bardziej afirmowane będą te wartości kulturowe, które postrzegane są jako wspólne dla kultury polskiej i francuskiej. Czy wraz ze zmianą kodu językowego osoba dwujęzyczna jest zdolna do aktywacji drugiej tożsamości aksjologicznej (zdefiniowanej w kategoriach specyficznych wartości kulturowych)? Nie ustalono, jak dotychczas, czy siła identyfikacji z wartościami (charakterystycznymi dla obu kultur lub każdej z osobna) zależy od stopnia kompetencji dwujęzycznej. Program doktorski, podjęty przez Pana Mgra Łukasza K. Kmiotka, zmierzał właśnie w kierunku uzupełnienia tej luki.

Przyjmując jako podstawę mechanizm przełączania kodów kulturowych (Benet-Martínez, Leu, Lee, Morris, 2002; Boski i IbenYouseff, 2012) wskazujący, że wraz z aktywacją języka (L1 lub L2) u osoby dwukulturowej następuje przełączenie na system wartości aksjologicznych związanych z kulturą tegoż kodu komunikacyjnego, Doktorant założył (por. też Boski, 2009, s. 398; Nosarzewska, 2004), że dwujęzyczni Polacy (z językiem polskim i francuskim) mają dwa równoległe systemy wartości kulturowych (wartości humanistyczne i wartości liberalne). Dodatkowo założył, że w zależności od odpowiednich wskazówek kulturowych (torowania) preferencja tych wartości ulegać będzie zmianie (s. 166). Sformułowano kilka ciekawych hipotez badawczych. Otrzymany obraz wyników okazał się dość złożony i nie tak łatwy do interpretacji. Przytoczę za Autorem (s. 186/187):

W warunkach torowania językiem francuskim czas reakcji na kategorie ‘liberalizm’ i Francja [...] nie różnił się istotnie od czasu reakcji na te same kategorie (LIB_FR) w warunkach torowania językiem polskim [...]. W warunkach torowania językiem polskim czas reakcji na kategorie ‘humanizm’ i Polska [...] nie różnił się istotnie od czasu reakcji na te same kategorie (HUM_PL) w warunkach torowania językiem francuskim [...].

Liczę, że podczas obrony Doktorant przedstawi próbę interpretację otrzymanych danych w świetle założeń badawczych.

Czy Kandydat do stopnia naukowego doktora

ma umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej?

Dysertacja Mgra Łukasza K. Kmiotka miała na celu empiryczną weryfikację zależności język – wartości kultury. Teza o tej zależności jest powszechnie przyjmowana w koncepcjach teoretycznych z zakresu psychologii kulturowej i międzykulturowej. Doktorant wykazał się dużą pomysłowością badania, opracował złożoną procedurę badawczą, by znaleźć dowody za lub przeciw tej tezie. Dobrze poradził sobie z badaniem kompetencji językowej osób dwujęzycznych w Polsce i na emigracji. W odniesieniu do tożsamości dwukulturowej trzymał się ściśle założeń teorii Promotora i ujmował tożsamość kulturową w kategoriach aksjologicznych. Zaproponował pomiar tożsamości kulturowej na tzw. poziomie jawnym i ukrytym (i wykazał się w tym zakresie pomysłowością godną odnotowania). Przeprowadził dobrze przemyślane analizy statystyczne materiału empirycznego (niektóre z analiz są bardzo wyrafinowane). Świadczy to dobrze o warsztacie badawczym Kandydata do stopnia naukowego doktora i Jego nietuzinkowej ciekawości badawczej. Kolejne kroki podjęte w ramach badania pierwszego i przejście od etapu badania pierwszego do etapu badania drugiego jest dla mnie dowodem na to, że Mgr Łukasz K. Kmiotek wykazuje się sporą motywacją, by zgłębiać badane zagadnienie i nie stroni od czasochłonnych i pracochłonnych projektów badawczych i analiz.

O tym, że mamy do czynienia z Badaczem gotowym do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, przekonało mnie to, że Pan Mgr Łukasz K. Kmiotek potraktował rezultaty uzyskane w pierwszym etapie badań jako inspirację do kontynuacji problemów badawczych. Jego celem było sprawdzenie, czy idealistyczna tożsamość francuska pojawi się wśród Polaków przechodzących akulturację francuską w kraju. Nie poprzestał na przedstawieniu zaskakujących wyników dotyczących wskaźników polskiej i francuskiej tożsamości

aksjologicznej wśród studentów filologii romańskiej w Polsce, ale dokonał kolejnych porównań danych empirycznych z pierwszego i drugiego etapu badań. Badania studentów filologii romańskiej w Polsce dowodzą, jak pisze Autor, że występuje – z jednej strony – swoista depolonizacja, z drugiej zaś „zauroczenie” kulturą francuską (s. 189).

Recenzowana praca doktorska ma wybitnie interdyscyplinarny charakter i spełnia požądane we współczesnej nauce kryterium przekraczania spojrzenia z jednej tylko dziedziny na opisywane zjawisko.

Bardzo pozytywnie oceniam zrealizowany przez Doktoranta projekt badawczy, a także akceptuję stronę językową dysertacji w poprawionej wersji (wcześniejsza wersja rozprawy o tytule POLSKO-FRANCUSKA DWUJĘZYCZNOŚĆ I DWUKULTUROWA TOŻSAMOŚĆ: BADANIA NA POLSKICH EMIGRANTACH W KRAJACH FRANKOFOŃSKICH I STUDENTACH FILOLOGII ROMAŃSKIEJ W POLSCE nie dawała szans na taką pozytywną ocenę dysertacji od strony formalnej). Drobne potknięcia interpunkcyjne nie zmieniają mojej wysokiej oceny pracy.

KONKLUZJA

W konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana Mgra Łukasza Konrada Kmiotka na temat DWUJĘZYCZNOŚĆ A TOŻSAMOŚĆ DWUKULTUROWA: AKULTURACJA POLSKICH EMIGRANTÓW W KRAJACH FRANKOFOŃSKICH I STUDENTÓW FILOLOGII ROMAŃSKIEJ W POLSCE spełnia z naddatkiem wymogi postawione wobec prac doktorskich w artykule 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”. W związku z tym wnoszę o jej przyjęcie przez Wysoką Radę Naukową

Wydziału Psychologii SWPS Uniwersytetu Humanistycznospołecznego w Warszawie
oraz dopuszczenie do publicznej obrony.

Formułuję też wniosek o wyróżnienie rozprawy.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Bokus', with a stylized, flowing script.

prof. dr hab. Barbara Bokus